



## Filosoofi surm on luuletaja sünd

Mart Kangur. Armkude. Tallinn: Sõnahulgus, 2021. 72 lk; Mart Kangur. Kellegi teisena. Tallinn: Sõnahulgus, 2021. 80 lk.

Mart Kangur on väga hea luuletaja! Tema luule peamised tunnused joonistused välja juba debüütraamatus „Kuldne põli” (2009), kinnistused kahes järgmises kogus „Kõrgusekartus” (2015) ja „Liivini lahti” (2017) ning kirjeldavad võrdlemisi hästi ka kahte tänavu ilmunud raamatut.

Kanguri luule pöörab lakkamatut tähelepanu keelele: intensiivselt ja tundlikult põimitakse, kombitakse, lammutatakse ja ehitatakse taas üles keele eri tasandeid ja registreid. Nihestatakse pidevalt konventsionaalseid tähenduspiire: tähendused võbelevad, teisenevad, sõnade ja mõistete piirid muudetakse täpsemaks vaid selleks, et neid taas hägustada, ümber pöörata, voolama lasta. Kõiksugused kalambuuriid, oksüümoronid, ambivalent-sused ja relatiivsused, objektide paigutamine harjumatusesse kontekstidesse, ootamatud assotsiatsioonid, sisse- ja väljapoole keerduvad seosed kannavad enamasti laiemat funktsiooni. Eesmärk on muu hulgas küünitada asjade, nähtuste, inimolemuse algupärani, olemuseni, nagu ikka luules ja enamasti filosoofiaski. Kanguri tekstides liidetakse ja lahutatakse, korrutatakse ja jagatakse tähendusi ja sõnu, et jõuda luuletuse kui terviku jaoks ainuvõimaliku võrrandini. Ühesõnaga, Kangur on üks kõige tundlikuma ja isikupärasema keelekasutuse ja -tajuga autoreid eesti luules.

Keele aine line sisu tuuakse eri vahenditega pidevalt nähtavale, nõnda, et pealispind ja sügavus pole enam eristatavad. Selleks kasutatakse kõige sagedamini sõnade mitmetähenduslikkuse läbivalgustamist, aga ka siiret, mille abil muudetakse või topeldatakse tähendusi (nt „haav on lahti / ja jääbki lahti / lahiseb lahiseb / käte vahelt / õnn” („Armkude”, lk 8)), samuti eneseleviitumist, keele ja sõnade fetišeerimist. Lühikeste või ülilühikeste luule-ridadega luuakse kontraste ja (loogilisi) paradokse. Iseloomulik on korduste kasutamine, paiguti suisa parallelism, gradatsioon ja litootes, intertekstuaalsus – isearanis filosoofilised kontseptsioonid ja religioossed motiivid, tsitaadid, allusioonid, aga ka popmuusika (nt Sõpruse Puiestee), kirjandus- või filmiklassika (nt Dante, Peterson, „Viimne reliikvia”).

Keele nn materiaalsus avaldub ilmselt kõige silmatorkavamalt teematasandil. Toon kaks näidet kogust „Kellegi teisena”, esimese taustal on kristlik motiivistik, teine võiks avada Kanguri arusaamu keele ja luule omavahelisest loogikast: „keel kõndis / meie hulgas / inimese kujul / me ei tundnud / teda ära / rääkisime / edasi” (lk 8); „keelest välja ei saa / peab minema / keele sisse / kus ta enam / ennast / ei tunne” (lk 18).

Ka meeleolult on kaks viimast kogu varasematega sarnased. Neis on hõllandust ja kurvameelsust, mõtisklevat ja unistavat seisundit, armastust ja armumist ning kõiksusega kohtumise ärritust. Lüüriline lausuja avaneb pidevalt nii iseenda, lüürilise adressaadi (armuobjekti), sotsiaalpoliitiliste protsesside (nt kliimakriisi), eri identiteetide (luuletaja, eestlane), elu

ja keele kui niisuguse taustal ja suhtes. Selle kõige tulemusena on Kanguri luule ühtaegu nii ligipääsetav kui ka keerukas, argine ja üldine, isiklik ja universaalne, ajalik ja ajatu, tihe ja õhuline.

Kanguri loomingus koondub iga üksikluuletus valdavalt ühe idee või kujundi ümber, ent „Armkude” kui senistest vahest kõige ühtlasem ja ühtsem kogu on ka tervikuna keskendunud ühele põhiideele, mis esmapilgul võib tunduda harukordselt lihtne: „Ma armastan sind!” Kõik teised mina suhted (ühiskonna, kliima, luule, keelega jne) nihkuvad armutõve meelevallas tagaplaanile, mis on Kanguri luules esmakordne. Tegu on traditsioonilise armastusluulega, lüürilise pöördumise armastatu poole – juba avaluuletuse esimeste ridadega väidetakse, et „natuke aega / oled sina jumala nimi” (lk 5). Pärast lüürilist sina ülistavat kordust jõutakse teises stroofis mitmetähenduslikkusele põhineva martkangurliku sõnade triivini, mis põimib eri ajakategooriad: „natuke aega / on meil kogu aeg / ja kogu ruum / ja kogu elu / igavesti / praegu”. Luulekogu vältel läheb lootustest tulvil armumisfaas üle, asemele tulevad haiget saamine, pettumine iseendas, soov saada lohutust, üksi jäämine ja üksindus – seda võib pidada kogu teiseks osaks, mis on tähistatud ka lehekülgede tumeda värviga. Kuna armastusest midagi välja ei tule, tegeleb raamatu kolmas osa sellest üle saamisega, aga seegi pole lihtne, sest olgugi et „meie” on lagunenud, „lõpuks jääb ikkagi ainult / see piiritu armastus” (lk 70).

Ühesõnaga, „Armkoe” põhiidee ei ole kõigest hoolimata niisama lihtne. Esmalt avaldub see asjaolus, et lüüriline lausuja tahaks öelda „Ma armastan sind”, aga ütleb hoopis „Sa meeldid mulle” (ja vahel „sa tundud mulle nii mõttekana” või „ma tunnen su vastu huvi”) ja sedasi jääb põhimine ütlemata. Ja see haakub omakorda keelekriisiga üldiselt: „iga sõnaga / ütlen

sulle / seda ühte asja / mida ma ei ütle / mida ei saa öelda / ühegi sõnaga / võib-olla ainult / kõigiga” (lk 53).

Lausujat iseloomustab nii väline kui ka sisemine ebakindlus, tal puudub kindel jalgealune. Teisisõnu ei ole lausujal midagi, mis võiks või võinuks olla, ja kui see, mis võiks või võinuks olla, oleks olemas, siis oleks maailma asjade seis teistsugune. Vahel minnakse sellest kaugemale, nii et peale toimunud muutuste fikseerimise ja võimalike stsenaariumide kehtestamise keerduvad väited paradoksiks. Võib selguda, et kui midagi oleks teistmoodi, siis oleksid maailma asjad nii, nagu nad on: „kui jalgadega saaks kõndida / ja kätega haarata / siis elaksin nagu inimene / mul poleks viga midagi” (lk 13). Luulekogu põhimodaalsused on *kui saaks, kui oleks, kui tahaks, kui võiks*. Tingiva kõneviisi abil põimuvadki armastuse narratiivi sekundaarsed teemad: unistamine, alaline rahulolematuse olevikuga, laiem arusaam muutustest, mineviku ja tuleviku erinevus olevikust. Need avalduvad muu hulgas ajamääruste ja sidesõnade kaudu: kui midagi on või võiks olla, järgneb sellele „aga”, midagi juhtub „jälle” ning see on märk kaduvusest, korduvusest ja aja möödumisest.

Nagu teada, on armunu võrdlemisi hullumeelne ja haiglaslik (selleni välja, et hakkab treima lõppriimilisi värsse): ta käitub paranoiliselt, tõlgendab üle kõikvõimalikke detaile, üldistab, paisutab ja kahandab. Sestap tundub, et Mart Kangurile sobib armumine päris kenasti, kuivõrd tema suhe sõnadesse, keelde ja luulesse ilmutab paiguti samasugust viljakas-valulikku paranoilisust. Unustab armunu ju armuobjekti kõrval kõik muu, fetišeerib teda, kannatab ja naudib oma kannatust. „Armkoe” põhiidee avamiseks piisab niisiis ühest kordusel ja gradatsioonil põhinevast luuletusest: „ei taha naisi / tahan sind / ei taha inimesi / tahan sind / ei taha

ürgjõude / tahan sind / ei taha algprintsiipe / tahan sind / ei taha isikulisi indekseid / tahan sind / ei taha sind / tahan sind” (lk 25). Gradatsioon (naine-inimene-ürgjõud-algprintsip-isikuline indeks) viib välja kõige suurema jõuni, millest loobuda. Selleks on sina. Kordus („tahan sind”) viib paradoksaalsesse ummikusse: ma tahan sind ja ma ei taha sind, sest sa oled jumalik. Mart Kangur on hea armastusluuletaja!

Kui „Armko” armudiskursuse fragmentid keskenduvad mina suhtele armuobjektiga, samuti armastuse ja selle luhtumisega, siis „Kellegi teisena” käsitleb kõiki teisi eespool mainitud suhteid. Raamatu üks algarusaamu, millest ülejäänud teemad hargnevad, on kokku võetav nõnda: mina võiksin olla keegi teine. Teose alguses seotakse lausujapositsioon religioosse taustsüsteemiga, mille kaudu fikseeritakse nii pealiskaudsuse ja pealisehituse eitus kui ka üldine ühiskondlik paratamatus ja väärtuskriis. Avaluuletuse kaks esimest värssi „alguses oli juuksekarv / ja see juuksekarv aeti lõhki” jõuavad luuletuse lõpus puändini: „see oli see juuksekarv / mille otsas kõik rippus” (lk 5). Väljendi osised võetakse lahti, asetatakse uude konteksti ja seotakse kokku uude väljendisse. Mart Kanguri luule austajate jaoks ei peitu siin ilmselt midagi ootamatut. Tähelepanuväärne on, et religioosuses intertekstis, millest Kanguri luuletus tõukub, on asendatud just *Sõna*. Sõnadeni luulekogu muidugi jõuab ja neile (nagu ka luulele) antakse palju lootust ja vastutust, näiteks luuletuses, kus vannis ligunev lausuja-tegelane kuuleb raskete naftarongide liikuma hakkamist ja „sõna paberil / peab saama / sama raskeks / et oleks / mingigi võimalus” (lk 32). Mart Kanguri luule on luuleusalduse luule!

Edasi liigub raamat teemaplokkidena, kuni jõutaksegi luule kui niisuguseni. Fookuses on näiteks üksikisiku suhe kliimakriisiga ning tema positsioon avaramates

ühiskondlikes protsessides ja igavikulistes probleemides, samuti aja möödumine ja rahulolematuse iseenda mandumisega, mina identiteet (nt eestlasena), filosoofia, vabadus jne. „Kellegi teisena” erineb „Armkoest” ennekõike lüüriilise lausujapositsiooni poolest: üldine on alati seotud isikliku ja argisega, mistõttu määratletakse kõikide avaramate küsimuste varjus ja sees ka mina positsioon: „mingi nurga alt / ei ole ma 46 / vaid nagu noorem / mingi nurga alt / olen raudpolt / 46 / mingi nurga alt / nagu isegi rohkem / mingi nurga alt / mind nagu polekski” (lk 14). Iseäranis nn vabadusetsükliis raamatu keskosas vaadatakse mina eri perspektiividest, kõigele lisaks lüüakse mina sageli kaheks: on see, kes võiks, aga ei saa olla, ja on see, kes on koos mina teise tasandiga ja nt juhib mina hingamist (lk 56) või vaatab iseennast irooniliselt kõrvalt (lk 58). Viimase puhul on lausuja suisa meelegeitlik, sidudes sisekaemuse taas klassikalise intertekstiga: „mitu korda ma pean / ühte ja sama meest / voodist välja vedama / pesema potitama / riidesse panema / toitma / harima / armastama / mitu korda? [---] ta ei ole / ikka veel / vaba mees” (lk 58).

Ühelt poolt on Mart Kanguri luule niisiis harukordselt lüüriiline: rangelt ebamäärases aegruumis käsitletakse abstrakteid ja üldisi kontseptsioone, mis põimuvad emotsionaalse, sisekaemusliku tasandiga. Teiselt poolt kerkib esile eneseteadlik mõtleja/filosoof ja/või keelemängur. Nende kahe pingeväljast sõltub mu meelet Kanguri luule ja selle lugemise õnnestumine. Kui esimene asjaolu lubab lugejal sukelduda lüüriilisse aegruumi, samastuda, ennastunustavalt sisse elada, siis teine nõuab distantsi, intellektuaalset hoiakut, vaoshoitud lugemisviisi. Kui valida neist perspektiividest vaid üks, läheb luulelugemine rappa. Esimese puhul ununeb sootuks Kanguri keelelis-filosoofiline tõukepunkt, teise puhul jääb nähta-

vale kontseptsioon. Mart Kanguri heades luuletustes käivad lähenemine ja kaugene mine ikka üheskoos, teineteist motiveerides.

Mulle näib, et kaks paralleelselt kirjutatud luulekogu kätkevad küll Kanguri luule essentsi, lisavad neile teatud nüansse – „Armkude” näiteks kui terviklik armastusluulekogu ja „Kellegi teisena” kui minapositioni paljukülgne ja sügav käsitus –, aga tekstid mõjuvad paiguti varasema Kanguri jäljendusena, väljakujunenud mustrite põlistamisena. Üha enam tekib tung lugeda luuletusi n-ö kujundiselge filosoofi tasandilt, mis viib aga kiiresti arusaamani: ma näen, mida sa teed! Ja siis on luulelugemine luhtunud, õmb-luskohad ja karkass hakkavad varjutama sügavusmõõdet. Vahel tekib suisa tunne, et luuletaja (taas)sünni tarvis tahaks tolle filosoofi vähemasti ajutiselt maha koksata.

Seda enam, et mõlemas kogus (ja eriti kogus „Kellegi teisena”) on omajagu üpris mõttetu teksti, mida sedavõrd hea luuletaja nagu Mart Kangur endale lubada ei tohiks. Mida hakata peale näiteks säärase ridadega: „sa räägid mulle kõigest / ja siis / räägin mina sulle kõigest / ja see ongi / filosoofia” („Kellegi teisena”, lk 49)? Kordusega rõhutatakse väljendi kahetähenduslikkust, mille kaudu viiakse omakorda kokku kaks tasandit (armastus ja filosoofia). Printsip on selge ja lihtne, aga pelk printsip ise ei tee veel head luuletust. Aga eks mängi selles mõjus rolli ka varasem vaimustus, sest Kangur on oma lugeja varasemate kogudega hästi n-ö välja koolitanud. Õnneks on arvustused ise aga „head lühikesed / nad lõppevad / kohe varsti / ainult natukene / veel kannatada” („Kellegi teisena”, lk 72).

JOOSEP SUSI